

Юрій Кміт.

Д Е Б Р И.

- Шкода такої дівчини.
- Тільки жити й веселити ся. Молода, гарна.
- А тут кажуть іти в землю гнити.
- У Фоталихи ані одно не вмирає.
- Бідного й смерть не ймаєть ся.
- Аж плакати хочеть ся — давай до землі таку красоту.
- Мали вони багато лиха.
- Нещастє за нещастєм.
- Декому вже так призначено мабуть з роду.
- Аякже. Небіжка Костиha все так говорила: крути-верти, а біди не уйдеш.
- Добрі люди.
- Ба, чи не добрі! Всі діти по небіщику шваґрі утримує у школах.
- Все справляє для них і для їх матери.
- Від його смерти почав ся цілий клопіт.
- Мати підвіяна.
- По-що такому жити?
- На муку.
- Друга сестра теж на їх голові.
- Кажуть, що має лихого чоловіка.
- Жне з иньшими.
- Чи другий хотів би обладовувати свою голову такими клопатами, хоча-б навіть своїх кривних?

— Нема що казати, добрий чоловік; порадить, поратувє.

— А до того ще й двір творить йому пакости.

Таку розмову вели між собою селянки, що ходили розвідувати ся про хору доньку свого отця духовного.

Дім о. Дніпрового оповитий сумом. Лиця всіх зажурені, втомлені; сон тиснеть ся на силу до очий. Найстарша донька Ярослава, учениця осьмої класи, має тиф, лежить безпритомна. Зривається, кричить несамовито, говорить без звязку, дає гнівливі відповіді.

— Що вам, панно Славцю?

— Ви лікар, повинні знати, що мені.

Скидає ковдру, дре сорочку. Ріжні привиди й страховища мучать її. „Заєдно треба при постелі бути, годі відступати. Лікарі не роблять надії, бо до тифу долучила ся шкарлатина. Славця має вже шіснацять літ, а старші звичайно вмирають на шкарлатину“. Лікарі лічили, бо так випадало робити, одначе не прикладали до того великої ваги й серйозности. Дехто з них радив навіть робити ризиковні проби.

— Треба вкинути її до студеної води.

— А я знову кажу, що по такій вупелі за чверть години закінчить житє.

— Може бути, але я тої думки, що вона хоча й перебуде се, стане калікою або божевільною. Ся хвороба мусить полишити наслідки по собі.

Мати з великого жалю й розпуки мліла раз-попри-раз; не шкодувала би навіть свого житя, щоб лише вратувати доньку від смерти. Надмірно любила її, хоч мала ще иньші діти, трьох синів. Усю любов матернього серця переляла на неї. Поза нею не бачила людей, слави, сьвіта. Ярослава була чудової краси. Поодинокі части тіла немов майстерно виточені. У всьому повна симетрія і гармонія. А найбільше чару додавав незвичайний блиск та сумішний колір очий; до того була проворна, метка й жадібна знаня.

Коли лікарі заявляли сумнівні запевненя, мати за порадою селянок, що приходили відвідувати „свою паннунцю“, запросила старушку Настю Доскоч із сусіднього села. Вона ратувала людей головно вілями, у безвихідних пригодах. Настя приглянула ся уважно хорій, відтак звеліла принести черепаху. Всі поспішно сповняли її прикази. Приложила черепаху до шиї, прикрила запаскою притримувала рукою через кілька хвилин. Черепаха луснула.

Настя зраділа. Се був знак, що хора подужає, що можна забирати ся лічити її. Зварила сумішку ріжного зіля, відвар дала пити хорій. Ярослава випила половину і невдовзі почала сумовито прощати ся з родичами та присутними. „Прощайте мамо, прощайте тату, будьте здорові всі — я вмираю“. Заломлюючи жалісно руки і кидаючи блудно очима відвернула ся до стіни і заснула. Острах втиснув ся присутним до грудий і спиняв віддих; усі хлипали тихо, ждали катастрофи. Запанувало трівожне напруженє. Настя наказала мовчанє й непорушність.

Хора вперве по тижневи заснула правдиво. Спала чотири години. Раптово пробудила ся й зіскочила на долівку. „А-а, я в своїй хаті“. Розглянула ся по кімнаті, всьміхнула ся до родичів. Прийшла до сьвідомости. Знеможену підняли з долівки й положили на ліжку. Стала тихо оповідати про свій сон. „Ніч глибока довкола. Я серед поля. Сама одна. Непроглядна невидь. Шум, свист, ревіт, блискавиці. Я дрожу, лечу, накликаю помочи. Ніхто не йде. Оглядаю ся, а там далеко горять ліси, тріщать, ломлять ся дерева; огонь і полемінь ширшають, кровава луна на зводі, іскри сиплють ся надо мною. Зьвірина кричить розпучливо. І я мучу ся й животики мучать ся. Кричимо, просимо, благаємо ратунку, помилуваня. Нема ні звідки. Шал огорнув нас. Виємо, скавулимо. Загрімели громи, заблисли блискавиці, наче всьміхнули ся над нашою нуждою. В розпуці й переляку ще раз скрикнула я проразливо: ратуйте, ратуйте; відтак острашна сила повалила мене до землі. Тоді я пробудила ся“.

Коли Ярослава почала льогічно оповідати, всім стало лекше. Рано приїхав лікар, оглянув хору, розпитав, як довго спала, запевнив, що вже минула небезпека. Подав припис відживлюваня і відїхав.

По році прийшла Ярослава вповні до здоровля. Хороба не полишила ніяких наслідків, тільки через се, що заживала зелізо, а не полоскала добре уст, викришили ся їй верхні зуби. Мати зарадила тому, дала вставити штучні. До школи не вертала, пробувала дома, щоб набрати більше сили.

* * *

— Ну, що-ж, Славцю? Пора тобі рішити ся, котрого вибрати: чи інжинєра, чи теольога? І один і другий стараєть ся

твою руку. Годить ся сю річ наперед обдумати; потім заскочать тебе неприготовану осьвідчинами.

— А що-ж радять мені мама?

— Я не знаю, з якого боку починати. Се дуже важна річ. Твоя особа в тому найбільше інтересована, отже твій голос має найбільше значіне.

— Я чогось дуже страхаю ся. Не можу докладно рішити ся ні за одним, ні за другим. Моє серце більше склонюеть ся до теолоґа.

При тих словах міцно зарумяніла ся і похилила соромливо голову.

— Безперечно, — каже мати, — в таких річах треба слухати серця, але при всім тім належить глядіти й на передні колеса. Зрештою я полишаю тобі повну волю, роби так, аби було добре. Я з тим, кого вибереш, жити не буду, тільки ти. Обдумай се добре сама з собою. Подруже — се лютерія.

— Треба ще з татом поговорити.

— Аякже, аякже, вони більш досвідні.

В околиці о. Дніпрового будували залізницю. Кількох інженерів навідувало ся до його дому. Одному з них, Петрови Романякови, дуже вподобала ся Ярослава, тим то заходив частійше до о. Дніпрового. Рівночасно бував там у замірах женитьби укінчений студент теолоґії Роман Савчишин, що інтелігенцією значно перевишав Романяка. Роман був для Ярослави більш симпатичний, ніж інженер; більше спочувала йому. Одначе батько дивив ся з практичного боку на подруже своєї доньки. Змалював перед нею долю сьвященника в теперішніх часах, і закінчив свій опис тим: „Тут без вартости знанє, ревність, труд; тут платить ся лизунство, затраченє гідности, глупота, гнучкість і коліноприклонність перед панськими ключницями, платить ся моральне й духове каліцтво. Перейди всіх відзначених, а побачиш, що се за люди. Один по трьох літах дістає найкраще місце, иньший більшу половину свого віку проводить у скитальстві та в крайній нужді. Тепер сьвідомий сьвященик — се билина серед поля; зі всіх боків нагинають нею вітри, захисту немає для неї. А зрештою, як думаєш, яка воля твого серця. Я стою при тому, що ліпше інженер, ніж сотрудник“.

За радою батька Ярослава вибрала інженера. Зробили заручини, на яких було багато з родини і знайомих, відтак почали приготовляти ся до весіля. Звістка про се розійшла ся швидко по

всій околиці. Панни почули в собі непереможну заздрість, хоча не виявляли того на зверх; одначе можна було завважити се по іронічних натяках або вриваних висловах про суджених. Вони й собі зітхали сердешно, горячо тужили за обіцяною землею, се-б то за подружем, а тут годі вийти із заклоятої пустині. Їх задушевне бажанє: „Або нехай не вийде ні одна замуж, або нехай одної гарної ночі всі дістануть ся в солодкі обійми обожаного аморка“. Так говорив один знайомий перед Ярославою, коли ся оповідала про різні сплетні й анонімні листи в очорнюванями, що надходили перед весілем разом із ітратуляціями.

Перед самим вінчанєм учинило ся таке, що значно заважило на дальшому житю Ярослави. Попросила донька батька, аби заявив судженому, що має штучні зуби. Не хотіла нічого затаювати, щоб устерегти себе на будуче перед усякими можливими докорами. Отець, хоча нерадо, сповнив припорученє. Інжинєр дізнавши ся про недостачу зубів у своєї судженої не ждав на вінчанє. Не прощаючи ся в ніким від'їхав.

Ся подія дуже збентежила всіх домашніх, а чужим дала тему до різних розговорів. Мати взяла собі се так до серця, що розхорувала ся. Дніпрового теж важко вразила ся річ, одначе не виявляв сього по собі; заходив ся розраджувати жінку й доньку. „Твоє не минуло ся. Що має бути, буде. От позавидували тобі. Хтось мусів йому щось наторочити. Люди трохи не подуріли зі заздности. Він мабуть лише ждав на приключку, щоб вихопити ся, щоб нас осоромити. Не жури ся“. Поцілував щиро доньку.

— Ні, ні, тату, мені нічого. Добре, що стало ся се перед часом. Уже від довшого часу мучили мене дивні сні. Я прочувала щось. Сама не знаю, що діяло ся зі мною. Як зразив мене сей дурень! Яка я огірчена! Не можна нині нікому довіряти. Все замасковане, все фальшиве.

Розплакала ся. Батько не знав, що робити. Напружена мовчанка, переривана хлипанєм і зітханєм Ярослави.

— Не хочу подружя, не хочу женитьби. Моє лице спалить ся. По що говорив мені: я вас люблю, я вас кохаю? Мабуть прочувало моє серце, що се брехня, коли воно не ворушило ся, коли холодніло від його слів. А може се кара або пересторога, щоб не вмовляти в себе ні любови, ні симпатії, лише йти за голосом серця й за його почуванями? Або я знаю! Ні, не хочу, не хочу нічого! Досить! Що мали ви мені дати на віно, оберніть на мою науку.

— Добре, дитино, добре, я радо зроблю так. Успокій ся. Не муч себе, не трать свого здоровля. Хай і слід загине за ним. Ти зможеш жити й без нього.

Записала ся до семінарії. Вчила ся добре. Час минав скоро. Забула про пригоду. Здала матуру і стала учителькою в місті Д. Мала кривих у самому місті і в околиці. Було їй тут доволі приємно. Тішила ся, що може заробляти сама на себе.

В найближші вакації поїхала до купелевого заведення, пів милі від міста Д. Чула себе загально ослабленою, хотіла отже підратувати свої сили до дальшої праці. Лічив її Іван Струсь, спеціаліст жіночих недуг. Був се молодий, гарний мущина, досить очитаний, вразливий на красу, чутливий; відзначав ся незвичайною ніжністю й тактовністю в поведеню з пацієнтками. Женщини мали велике довіре до нього. Іван зайняв ся дуже ревню Ярославою. Причина сього великого піклування та ревности була в тім, що вона подобала ся йому дуже. Жартливий Амор від разу пустив між них острі стріли. Залюбили ся. Не могли довго бути одно без одного. Туга ранила серця. Думки їх були заняті собою. Ярославу сповивало в його присутности невимовно розкішне чутє, якого ніколи не чула ще в собі. Народило ся щастє, пробудила ся розкіш. При оглядинах вдивляв ся Струсь із горячою любовю і розкішною приємністю в риси її тіла; дотикав ся ніжно й чутливо. Манила, чарувала його. Її лице горіло тоді, серце стукотіло. Здіймав її страх і дивний неспокій. Не хотіла дивити ся в його очи, що покривали ся меланхолійним сяйвом безмежної розкоші, то знову не могла відірвати своїх очей від нього; вони ніжно, привабливо замикали ся й відчиняли ся, та незначно відвертали ся; вії то спускали ся, то відхиляли ся. Ярослава чуючи на собі його дотик, дізнавала солодкої втоми, немов би сон і забутє простелювали ся по її сугавах. У їх уяві виростав зачарований сьвіт. Одного дня почула на собі міцні обійми Івана; пристрасно цілував її лице, шию, очи, рамена; їх слова уривали ся, гадки розбігли ся; чули тільки дрожання й філювання свого тіла. Забули всьо і віддали ся вповні собі...

Вже тільки тиждень до кінця вакацій. Іван і Ярослава засумовані. Наближаєть ся час розлуки, страшна хвиля прощання.

— Раз я зазнав правдивого щастя; за се складаю вам щиро-сердечну подяку.

При тих словах обняв свою любку і почав її цілувати.

— Житє зі своїми чинниками дуже скупе на втіхи й задоволення створінь. Стрічаю щастє, але за пізно приходить воно до мене. Такі почуваня, які маю до вас, не ворушили ся ще в мойому серці. Моє подружє не дало мені того і не дасть ніколи.

— Ах, Боже, що дієть ся зі мною! Що я вчинила! Доля провадить мене по самих дебрах. Вивела на вершок і звідси стручує безмилосерно свою жертву в долину по стрімких, острих скалах, щоб поранена, покалічена мучила ся безнадійно. Як я тяжко провинила ся зглядом вашої жінки!

— Не ви, лише я. В мені горіла непереможна сила до вас; я забув усьо, тільки вас бачив перед собою. Ви своїм єством виповнили всьо для мене. Правда й се, що велика моя провина. Чую се. Можу тепер прийняти найтяжшу покуту; радо буду всьо зносити і терпіти; сьвідомість того і згадка про се, що я дізнав з вами найбільшого щастя на сьвітї, значить — любови, додадуть мені сили.

— Коротке щастє — довга мука.

— Так воно вже водить ся на сьвітї.

— На що унещасливили ви свою жінку? На що ви її поневолили? На що заподіяли ви їй невідшкодовану кривду?

— Я поневолений і вона! Я одружив ся без виразної, взаємної симпатії, без сьвідомої любови; одружив ся без тої могутньої, потайної сили, що потягає, віддає вповні одну особу другій. Я ждав на витворенє того, чого не було!

— Ха-ха-ха! Ви тепер гарно говорите, а чом не кермували ся тою філософією перед вінчанєм?

— Осьвітленє подружнього житя являєть ся звичайно за пізно. Мені говсрили, що річ подружя треба найперше брати з практичного боку, що все иньше прийде само собою, коли тільки голова на карку. Ти лікар, кажуть, тобі треба на початок матеріяльного забезпеченя, а се запевнить тобі поводженє. Не будеш пізнійше калікувати. Маєш панну богату, гарну, з доброго дому, а се найважнійше. Бери й не надумуй ся, аби хто не захопив щастє з під носа. І я вимучений попередніми клопотами й невигодами послушав тих підшептїв. Моя жінка добра людина, одначе між нами холод, що морозить нас. Ми дуже відчуваємо свій незносний тягар.

Був би ще довше розводив свої жалі, але застукав слуга до дверей і попросив його в дуже пильній справі.

Покінчили ся вакації, покінчив ся купелевий сезон. Іван Струсь від'їхав до жінки, що пробувала у своїх родичів, а Ярослава від'їхала до містечка Д. При прощаню просила, заклинала, щоб ніколи не писав до неї, щоб старав ся забути про все, щоб поважав свою жінку і відплачував ся добром за заподіяну кривду.

Приїхавши на місце подала ся в иньший округ. В коротці перенесли її. Хотіла бути далеко від того місця, що нагадувало їй про страшну розлуку з милим.

— Тут знову викинула мене доля з клії життя. Не можу тут бути.

* * *

Ярослава дістала місце далеко в горах. Село Лісовичі. Своє жите проведене в тім селі описала своїй товаришці. Виймаємо з сього листа важніші уступи :

„Вже семий рік проживаю в глибокій, гірській закутці. Приступ до сьвіта дошками забитий. Довкола височенні гори, сповиті відвічними лісами. Люди справдішні лісовики. Школу побудовано заходами місцевого сьвященника.

„Не знаю, від чого починати описувати тобі своє жите? Я майже здичіла. Цілий час провела я в повному відчуженю. З ніким не сходжу ся крім місцевого пароха, ні в кого не буваю, ні з ким не переписую ся. Жию, аби жити. Пори року для мене однаково минають. Ні весна, ні літо, ні зима не вражають мене своїми змінами.

„Перший рік мого учителюваня зазначив ся для мене страшними ударами. Зараз на самому початку померли на плямистий тиф мої родичі і наймолодший брат. Батько заразив ся при сповіди нуждарів, яких тиф гаразд навідував і вислав на другий сьвіт. Сеї смерти не могла я довго-довго переболіти. Про мої муки розказали-б докладно безсонні ночі і гірські вітри, що завивали під вікнами. Доходило до того, що я хотіла вложити руку на себе. Ріжні думки палили мій мозок, ріжні порівнюваня моїх відносин розщипали мною, робили мене божевільною. Проклинала я себе, чому не послухала родичів і не полишила ся дома; може смерть була-б і мене не пощадила, може була-б змилосердила ся наді мною... В першім році зазнала я багато неприємностей від напасливого дідича, що наносів ся зробити з мене свою підложницю. Боже, що я витерпіла! Одначе при підмові пароха змогла я відперти всі на-

сильні находи. За сю оборону дістало ся йому... Понищили худобу, а навіть засїдала ся двірська служба на його житє. За впливами сього високо-морального дїдича перенесла я від своєї шкільної власти багато докорів та ріжних урядових слїдств і доходжень. Такі гаразди спливали на мене. Моє житє вазначене тяжкими хрестами. Чи я тому винна, чи хто иньшій — не можу розібрати, а тепер уже навіть не забираю ся до того. Шкода всього! Легко вимовити: прожила я в Лісовичах сїм лїт, але бути автором дїяня і предметом житєвих умовин — страшна річ. Нема мабуть нещасливїйшого створїня, нїж чоловік. Терпіти і бути свїдомим безвипадковості в тому терпїню — се справдїшня мартирольогія! Коли-б хто повторно хотїв випустити мене на свїт, то я кричала-б усїми голосами до нього: „Чоловіче, поповнюєш непростимий влочин на менї“. Може лише моє житє вложено так нещасливо. Говорю тїлько за себе. Не нарушую гармонїї иньших...

„Посеред того всього тїшило мене се, що я могла по трохи помагати матерїально своїм братам. Уже покінчили гїмназію. Один записав ся на філософію, а другий на медицину. Щасть їм Боже! Може бодай вони вазнають кращої долї, та запоможуть, поратують иньших. Для них і далї хочу жити та трудити ся, доки не вийдуть у люди“.

За сї лїта Ярослава помарїїла, висохла, пожовкла. На лицї видко виразні слїди перебутих терпїнь. Чоло засїяне глибокими зморщками. З давньої красунї полишила ся тїлько тїнь, навіть селяни завважили се. „Наша панї добра, любить діти, нидьнує школи як ока в голові, але трохи дивна. Така задумана, така зажурена, що аж сум побирає дивити ся на неї“. Иноді по кілька годин сидить задумана й не ворухнеть ся. Колись-не-колись прошепоче стиха: „Моє житє вломане, треба ходити по дебрах“.

* * *

Почтмайстрови поблизького місточка, Семенови Мачишинови, померла жінка. По її смерти жив іще рік із донькою, а коли віддала ся, задумав пошукати товаришки житя на старі лїта. За порадою деяких людей звернув ся з ваявами до Ярослави. Вона враву не хотїла нічого чути про се, але коли її конкурент не вражував ся відмовами і поновляв свої просьби, тоді почала трохи уважнїйше розбирати свої обставини. „Гірше менї бути не може; послабаю, щось вде робить ся ві мною. Рїжні невігоди, прикрости, докучли-

вості заглядають до моєї хати. Жию наче відлюдок. Хто почислить мої муки в тій самотині? Хто почислить мої сльози? Минули найкращі літа молодости — не вернуть ся; розсипані по широкій пустині... Кажуть, що жив добре в першою жінкою, може й для мене буде людяним. А врештою я й так терплю багато. Підпоможу братам. Вийду за нього. Нехай ще раз лихо посьмість ся надо мною". Зітхнула. Хвилю сиділа мовчки, а потім знову проговорила до себе:

— Боже, Боже, хто винен у моєму житю? Невже я сама? Родичі? Люди? Умовини життя? Ха-ха-ха! Зібрало ся мені на філософію. Вбирай шлії, ставай до дишля, тягни його, доки не вломить ся, а тобі ніг не відійме...

По таких роздумуваннях, що починали переходити в розпучливий песімізм, зважила ся вийти за почтмайстра. Було їй добре. Чоловік поважав її, шанував, догоджував у всьому; заходив ся розігнати сумовитий настрій, що вжив ся з нею, та став другим її єством. Тихо, у вигоді минали дні за днями. Її лице випогоджувало ся; приходила до рівноваги. Раділа, що може помагати братам...

Не довго сьвітило сонце в хату Ярослави; не довго втішала ся його промінєм; не довго довело ся їй завнавати домашнього спокою. До року помер її чоловік.

— За мало мені терпіня, треба більше.

Се нещастє підкосило її дуже. Від тепер появляли ся в неї признаки божевіля. В ночі вискакувала тільки в сорочці через вікно, летіла в поле, припадала під хрестами і видавала в себе болючі стогнаня. „Смерть... мусимо вмерти... страшна річ... я гину... ратуйте... ні, ні, тут, тут копайте яму, а ви братчики не вмирайте... візьміть собі гроші, що я призбирала... Вже викопали яму... погано, страх погано...“

Пасербиця заняла ся нею щиро. Спроваджувала лікарів, старала ся, щоб мала найбільшу вигоду, а коли ніщо не помагало і Ярослава в кождим днем більше марніла, вислала її до В. до вагітніших психіатрів.

Сьвідомість Ярослави вже не розвидніла ся. По кількох днях покінчила нужденне житє.

Пасербиця спровадила тіло небіжки до родинного місточка, справила величавий похорон і вложила домовину побіч свого батька.

Брати сердечно плакали.